

Ключові слова: старообрядці-емігранти, Франція, Ф. Ю. Мельников, С. та Л. Заворотнови, І. Волков, І. Гаврилов.

А. И. Федорова

**СТАРООБРЯДЦЫ ВО ФРАНЦИИ (НА ОСНОВЕ ПЕРЕПИСКИ
С Ф. Е. МЕЛЬНИКОВЫМ, 1930-е — НАЧАЛО
1940-х ГОДОВ)**

Федорова Алла Ивановна, к. и. н., доцент, доцент кафедры истории и этнографии Украины, e-mail: alla_F2006@ukr.net

Одесский национальный политехнический университет
пр-т Шевченко, 1, г. Одесса, 65044, Украина

АННОТАЦИЯ

В статье на основе данных архива известного старообрядческого деятеля Ф. Е. Мельникова, обнаруженного на хуторе Писк в Румынии, раскрывается жизнь и быт старообрядцев-эмигрантов во Франции в период 1930-х — начала 1940-х гг. В частности акцентируется внимание на обустройстве старообрядческой церкви во имя Рождества Пресвятой Богородицы в Жуанвиле, недалеко от Парижа. На службу в церкви был поставлен о. Кирилл Иванов.

Из писем от племянников Ф. Е. Мельникова — Сергея и Люсьен Заворотновых, от бывшего председателя Белоглинской старообрядческой общины Исаака Волкова, которые проживали в Париже, от старообрядческого учителя Ивана Гаврилова, который поселился в Лионе, узнаем об их жизнедеятельности в эмиграции (например, И. Волков вынужден стать артистом, И. Гаврилов — работать на фабрике), их заботах, мечтах (в частности во время войны старообрядцы надеялись на возвращение на родину, очень переживали о положении белокриницкой старообрядческой митрополии после смерти митрополита Иннокентия (Усова) и т. д.).

В статье публикуются фотографии прихожан старообрядческой церкви в Жуанвиле, о. Кирила, С. Заворотнова, И. Волкова.

Ключевые слова: старообрядцы-эмигранты, Франция, Ф. Ю. Мельников, С. и Л. Заворотнови, И. Волков, И. Гаврилов.

A. I. Fedorova

**OLD BELIEVERS IN FRANCE (BY CORRESPONDENCE
WITH F. YU. MELNIKOV, 1930s — EARLY 1940s)**

Fedorova Alla Ivanivna, PhD in History, Associate Professor, Assistant Professor of the Department of History and Ethnography of Ukraine, e-mail: alla_f2006@ukr.net

Odesa National Polytechnic University
1 Shevchenko avenue, Odesa, 65044, Ukraine

ABSTRACT

The article based on the data of the archive of the famous Old Believer figure F. E. Melnikov, discovered on the Pisk farm in Romania, reveals the life of the Old Believer emigrants in France during the 1930s — early 1940s. In particular, attention is focused on the arrangement of the Old Believer church in the name of the Nativity of the Blessed Virgin Mary in Joinville, near Paris, at the base of which the renowned Old Believer philanthropists Ryabushinsky assisted. Fr. Kirill Ivanov was put into service in the church.

From the letters of F. E. Melnikov's nephews — Sergej and Lucien Zavorotnov, from the former chairman of the Beloglinsky Old Believer community Isaac Volkov, who lived in Paris, from the Old Believer teacher Ivan Gavrilov who settled in Lyon, we learn about their life activities in emigration, their concerns and dreams.

The article publishes photographs of parishioners of the Old Believer church in Joinville, Father Cyril, S. Zavorotnov, I. Volkov.

Key words: *emigrant Old Believers, France, F. E. Melnikov, S. and L. Zavorotnov, I. Volkov, I. Gavrilov.*

Після жовтневого перевороту, громадянської війни та встановлення влади більшовиків чимало старообрядців змушені були емігрувати з території колишньої Російської імперії, аби не потрапити під утиски, переслідування, репресії з боку нової влади. Виїжджали переважно підприємці, купці, особи, які брали участь у війні на стороні білогвардійців, хто виступав проти більшовиків та їхньої політики. Таким чином, старообрядці опинились в Румунії, Німеччині, Франції, Італії, Сербії, Польщі та інших країнах.

Одним з напрямків старообрядницької еміграції стала Франція, де зрештою був утворений старообрядницький приход, що окормляв майже всю Західну Європу. Допомогу в цій справі надала відома родина Рябушинських, зокрема Володимир Пав-

лович Рябушинський (1873–1955), який емігрував до Парижа. Слід зазначити, що справи релігії займали в житті старообрядців-емігрантів доволі важливу роль.

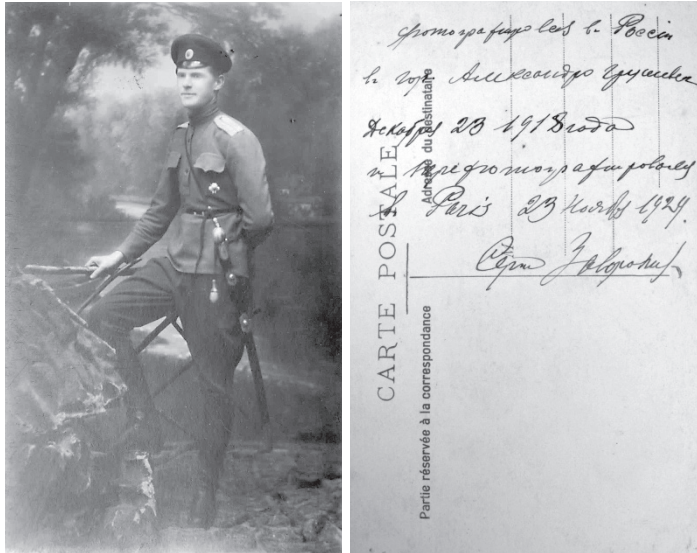
Життєдіяльність старообрядців у Франції не стала об'єктом спеціального дослідження, хоча проблеми старообрядницької еміграції/імміграції в загальному контексті торкалися дослідники [1]. Пролити світ на це питання допоможуть матеріали, виявлені в архіві відомого старообрядницького діяча, що емігрував до Румунії, Федора Юхимовича Мельникова. Джерела були опрацьовані в ході експедиції у 2009 р. на хуторі Піск, поблизу Браїли, при церкві Різдва Пресвятої Богородиці [2]. Серед виявлених документів, листів, поштових карток, фотографій можна виділити листи, що надходили з Франції з 1931 до 1943 р. Найбільший масив — це листування з племінниками Сергієм та Люсьєною Заворотновими, що проживали в Парижі, також в архіві виявлені листи від Івана Михайловича Гаврилова з Ліона та Ісаака Федоровича Волкова з Парижа.

В представленій статті на основі означених джерел, більшість з яких вперше вводяться в науковий обіг, виявимо окремі аспекти життя та діяльності старообрядців-емігрантів у Франції.

Листи від Заворотнових датуються 1931–1942 рр. (більшість карток надіслані впродовж 1931–1936 рр.). Це привітання зі святами, поштові картки та фото краєвидів Парижа, портретні фото тощо. Особливо цінним є те, що сам С. Заворотнов дуже цікавився фотографуванням — і чимало подій фіксував на фотоплівку, чим залюбки ділився зі своїм дядьком. В жовтні 1931 р., наприклад, він вихвалявся своїми здобутками — перше фото самого себе зроблене магнієм [2]. Картки підписані як російською, так окремі і французькою мовою.

Точних даних щодо дати еміграції Заворотнових ми не маємо. Можемо припустити, що це сталося не пізніше початку 1920-х років. На це наштовхує фото з написом на звороті «*фотографировался в России в гор. Александро Грушевск (нині — м. Шахти Ростовської обл. — А. Ф.) Декабря 23 1918 год и перепотографировался в Paris 23 ноября 1924. С. Заворотнов*» [2].

З повідомлень Заворотнових довідуємося, що влітку зазвичай вони знаходились на дачі — в с. Допзепас в Лореже, також містяться свідчення про їх відпочинок в Муаяне. Тобто ця родина жила в міжвоєнний час в цілому непогано.

Особливий інтерес представляють фото, зроблені у дворі старообрядницької церкви в Жуанвілі. Вони датуються липнем 1931 р. На фотокартках ми можемо побачити на пишному зеленому подвір'ї молодих людей — прихожан старообрядницької церкви та старообрядницького священника о. Кирила Іванова (фрагмент першого фото зроблений С. Заворотновим, друге — о. Кирилом (С. Заворотнов в центрі) [2].

Кирило Якович Іванов [3] народився в Херсоні в родині священника у 1892 р. У 1925 р. в Кишиневі поставлений в священники єпископом Інокентієм (Усовим). З 1926 р. оселився в Жуанвіль ле Пойт, поблизу Парижа, де була облаштована домовна церква на честь Різдва Пресвятої Богородиці (саме на подвір'ї цієї церкви і зроблені згадані світлини). У Франції о. Кирил прослужив до 1938 р. В 1930-ті роки він окормляв майже всі західноєвропейські приходи. При церкві була зібрана велика бібліотека церковних та інших духовних книг різноманітного змісту, друкарські машини, на яких о. Кирил друкував книжки, брошури та інші видання проти сектантів та безбожників [4].

Дані з нарису К. Парчевського (1891–1945) «У старовірів» дають можливість розширити наші знання щодо старообрядців у Франції: «На березу Марны, в Жуанвиле живет старо-

обрядческий священник, отец Кирилл, в маленькой квартире которого на заднем дворе большой пригородной усадьбы устроена церковь. С поставленного углом в небольшой комнате иконостаса смотрят лики святых древнего письма, на полке — груда старинных священных книг в тяжелых деревянных переплетах... В большие праздники в церкви происходит богослужение, на которое собираются русские староверы... Несколько мужчин в черных пальто, напоминающих в вечернем мраке старинные поддевки, сосредоточенно следят за каждым словом богослужения, которое с детства знают наизусть. Молящихся совсем немного, но церковь так мала, что больше бы и не вместила...» [5].

Слід зазначити, що листи з Франції до Браїли надходили і в буремні роки Другої світової війни. Правда, в цей час листування велося, як правило, через посередників. Наприклад, через Анну Павлівну Андрєєву, яка проживала в Берліні (з виявлених документів дізнаємося, що її чоловік був похований в Кишиневі). Зокрема 25 квітня 1942 р. племінники написали лист-привітання зі святом Світлого Христова Воскресіння, повідомляли, що живі-здорові та живуть на старому місці [2]. Цей лист надійшов через А. Андрєєву.

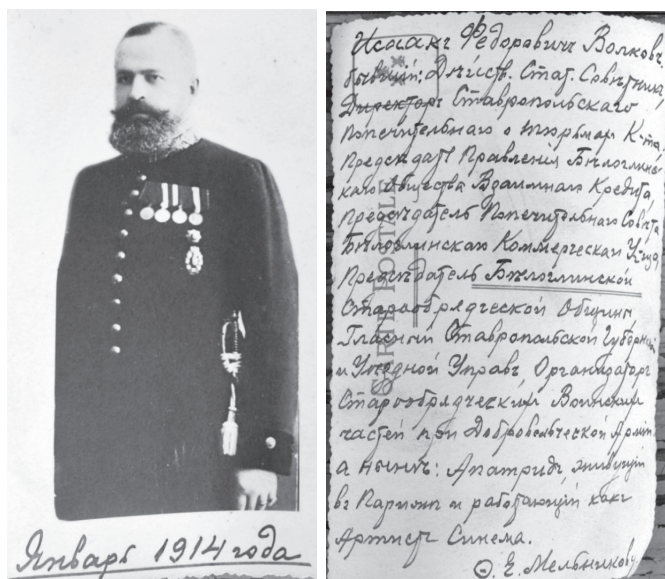
Наступна особа, з якою ми знайомимося через листування, — Іван Михайлович Гаврилов. Відомо, що він був старо-

обрядницьким вчителем, однак, емігрувавши до Франції, був змушений працювати на фабриці. З м. Ліона доходили листи від нього до Ф. Ю. Мельникова у 1937, 1938, 1942, 1943 рр. В роки війни листи писалися переважно іноземною мовою — французькою чи німецькою. З листів дізнаємося, що І. Гаврилов матеріально підтримував Ф. Мельникова, зокрема 21 жовтня 1937 р. зробив переказ на суму 320 лей.

10 серпня 1942 р. І. Гаврилов повідомляв, що живе непогано, але безрезультатно намагався повернутися на батьківщину, стурбований смертю білокриницького митрополита Інокентія (помер 16 лютого 1943 р. на хуторі Піск, де і похований): *«...Получил Вашу открыточку о кончине любимого всеми верующими архипастыря владыки митрополита Иннокентия. Христиане лишились великаго пастыря, а мир крупнейшаго литератора по борьбе с тьмой.*

Дай Боже на его место такого же достойного пастыря. Познакомьте меня с каким-нибудь таким пастырем заочно, чтобы я мог душу свою ему исповедовать. Хотя бы с человеком простым. Домой — вся моя мечта. Как старался я, не могу сейчас отсюда выехать. Вам там ближе (мається на увазі з Румунії. — А. Ф.). Очень хочется выехать. Здесь живу слава Богу — по-прежнему хорошо. Работаю себе на кусочек хлеба... Должен Вам сказать, что кончиной митропол. Иннокентия опечалены здесь абсолютно все. Книги его сейчас берутся на расхват. Особенно опечален этой вестью местный престарелый протоиерей. У него есть чуть ли не все книги покойного митрополита» [2].

Листи від Ісаака Федоровича Волкова (1874–1946) надходили до Ф. Мельникова у 1937 та 1938 рр. З гіркотою І. Волков перераховує на звороті фото 1914 р., ким він був і ким став в еміграції: *«бывший: Действ. Стат Советник, Директор Ставропольского Попечительного о тюрьмах К-та, Председат. Правления Белоглинского Общества Взаимного Кредита, Председатель Попечительного Совета Белоглинского Коммерческого уч-ща, Председатель Белоглинской старообрядческой общины, гласный Ставропольской губернии и уездной управ, организатор Старообрядческих воинских частей при Добровольческой Армии, а ныне: Апатрид, живущий в Париже и работающий как артист Синема» [2].*

Теперішній стан його дуже гнітив. На звороті фото, де він предстає в образі Св. Миколая, міститься напис: «с просьбой не осуждать, горький хлеб изгнания заставил исполнить эту работу» (28.12.1938) [2].

Отже старообрядці, переселившись до Франції, облаштували свою церкву, священником якої з 1926 по 1938 р. був о. Кирил Иванов, який окормляв маже весь західноєвропейський світ. Долі старообрядців у Франції склалися по-різному: якщо Заворотнови вели доволі аристократичне життя, то І. Гаврилов та І. Волков змушені були заробляти на хліб своїм трудом, який не завжди був їм до душі. Емігрантів об'єднувала мрія про повернення на батьківщину, особливо в роки німецько-радянської війни, коли вони сподівалися, що більшовики більше не повернуться до влади.

Джерела та література

1. Кононова М. Русская старообрядческая диаспора в странах дальнего зарубежья: генезис, формирование и современное положение. — URL: <https://samstar-biblio.ucoz.ru/publ/32-1-0-812>; Старообрядческая иммиграция после 1917 года. — URL: <http://rpsc.ru/publications/abroad/emmigracia-staroverov/> та ін.

2. Архів Ф. Ю. Мельникова. Церква Різдва Пресвятої Богородиці. Хутір Писк. Румунія.
3. Див. про нього в інших статтях автора, що ґрунтуються на матеріалах вказаного архіву: Федорова А. І. Старообрядці-емігранти: листування Д. Сироткіна та о. Кирила (Іванова) з Ф. Мельниковим (1942–1943 рр.) // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. — Одеса, 2010. — Вип. 1. — С. 31–35; Федорова А. Некоторые факты переписки о. Кирилла Иванова и Феодора Мельникова (1942–1943 гг.) // Старообрядчество Молдовы: опыт прошлого, задачи настоящего // Материалы второй международной конференции по проблемам старообрядчества. — Кишинёв, 2012. — С. 187–193.
4. Старообрядцы в Париже. — URL: <https://o-arankratov.livejournal.com/172873.html>
5. Парчевский К. У староверов // Последние новости. — 1936. — 29 ноября.

Надійшла до редакції 11.10.2019 р.

УДК 378.16(477.4):001.8

В. Л. Цубенко

ІНЖЕНЕРНО-БУДІВЕЛЬНИЙ ФАКУЛЬТЕТ В ОДЕСІ: СТВОРЕННЯ І НАПРЯМИ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Цубенко Валерія Леонідівна, д. і. н., проф., завідувач кафедри українознавства, e-mail: valeriia78d@gmail.com

Одеська державна академія будівництва та архітектури
вул. Дідріхсона, 4, м. Одеса, 65029, Україна

АНОТАЦІЯ

На основі архівних джерел у статті комплексно досліджено становлення у 1918 р. інженерно-будівельного факультету у складі Одеського політехнічного інституту та напрями його організаційно-наукової діяльності. Визначено, що у структурі інженерно-будівельного факультету було відкрито такі відділення: 1) сухопутно-дорожного будівництва; 2) меліоративно-гідротехнічне; 3) санітарного зодчества; у 1921 р. у зв'язку з великим розмахом будівництва на Півдні України та відновленням господарства у структурі інженерно-будівельного факультету були відкриті нові відділення за науковими напрямками: 1) інженерно-санітарне відділення; 2) гідротехнічне відділення за напрямками: меліоративний; водних сполучень і шляхів; 3) дорожно-будівельне відділення за напрямками: